

Klinikk og forskning

Norsk psykiatri og nazismen

Et historisk prosjekt med ny aktualitet

I 1945 oppnevnte Justisdepartementet en komité for å forestå en psykiatrisk undersøkelse av norske nazister. Spesiell oppmerksomhet skulle vies angivere, frontkjempere, hirdmedlemmer, torturister og tyskertøser. Oppnevnelser skjedde etter en resolusjon fra årsmøtet i Norsk psykiatrisk forening i 1945, fremmet av professor Langfeldt. En undersøkelse av Ødegård, som koblet psykoseregisteret med medlemskap i Nasjonal Samling, viste 30 % overhyppighet av psykoser blant nazister. Bremers sosialpsykiatriske studie fra Nord-Norge viste også at nazister og kollaboratorer hadde økt hyppighet av personlighetsmessige avvik. Undersøkelsene av undergruppene var ikke representative. De frontkjempere som ble undersøkt, viste ingen tegn til økende psykopatologi. Undersøkelse av kvinnelige landssvikere og tyskertøser var noe ufullstendig. Funnene viste en tendens til store familiære og sosiale problemer. Undersøkelsens historiske forutsetninger og aktuelle relevans diskuteres.

Ved avslutningen av den annen verdenskrig var det blant både leg og lærd en vanlig oppfatning at nazismen hadde vært en form for galskap. I etterkrigstiden var interessen for nazismens psykologi og psykopatologi til stede, både i psykologisk, sosialvitenskap-

Nils Johan Lavik
Psykiatrisk Institutt
Postboks 85 Vinderen
0319 Oslo
og
Psykososialt senter for flyktninger
Postboks 45 Kringsjå
0807 Oslo

Lavik NJ.

Norwegian psychiatry and nazism

A historical project with a new actuality

Tidsskr Nor Lægeforen 1994; 114: 1687-90

In 1945 the Ministry of Justice appointed a committee to conduct a psychiatric examination of Norwegian Nazis. This was done after a proposal from the Norwegian Psychiatric Association on the initiative of Professor Langfeldt, who at that time was head of the Department of Psychiatry at the University of Oslo.

An investigation based on a crosscheck between membership of the Nazi party and the Norwegian case register for psychoses for the period 1926-1940 showed 30% more psychoses among the Nazis than in the population as a whole. Other studies tended to support the view that there was a high prevalence of deviant personalities among the Nazis. A study of 340 «front combatants» (not representative of the whole group of 8,000) showed no increase in psychopathology. They had a higher level of intelligence and education than the mean of young Norwegian males. Many of them belonged to strong pro-Nazi families. The studies of pro-Nazi women, especially the very young who had been involved in sexual relationships with German soldiers, are not representative. The findings seem to indicate that many of them lacked family support and had social problems.

The studies are discussed in a historical perspective, with some comments about their relevance today.

lig og historisk forskning, og i mange skjønnlitterære verker. I det følgende redegjøres det for hva norsk psykiatri bidro med, slik det fremgår av datidens publikasjoner.

Gabriel Langfeldt, som tiltrådte som professor og sjef for Psykiatrisk klinikk 1.7.1940, markerte seg betydelig overfor denne oppgaven. I ettertiden har hans rolle overfor nazismen blitt mest kjent og kritisert pga. hans erklæring i Hamsun-saken. Noen har kanskje også registrert hans interesse for Quisling, og hans kritikk av rettsvesenet fordi Quisling ikke ble underkastet ordinær juridisk observasjon (1). Men Langfeldts engasjement og interesse for krigen og nazismen var langt mer omfattende enn det som fremgår av disse celebre enkeltsaker. Som sjef for Psykiatrisk klinikk under okkupasjonen fikk han gjennom de innlagte pasienter betydelig kjennskap til krigens følger for enkeltmenneskets skjebne. Han så både voldens virkninger gjennom krigspsykosser, apati og depresjoner, og dens konfliktskapende potensiale gjennom tyskertøser og forvirrede nazister (2).

Etter krigen samlet alle yrkesgrupper og organisasjoner seg om oppgjør og gjenoppbygging. Det gjorde også Norsk psykiatrisk forening på sitt årsmøte 4.9.1945. Her holdt Langfeldt foredrag om psykiatriske oppgaver i etterkrigstiden. Han satte opp tre punkter, og ett av disse var «vitenskapelig undersøkelse av landssvikere, spesielt angivere, frontkjempere, hird, torturister og tyskertøser» (3). Han beskriver dette som «en overmåte viktig historisk, vitenskapelig-psykiatrisk interessant oppgave», og det blir virkelig dimensjoner når han legger til at «vi kan bare tenke på hva våre kolleger om

Se redaksjonell kommentar side 1686

100 år vil si om vi forsømmer denne side av Norges historie». I tråd med gjenreisningstidens dagnadsånd stilte han også krav til arbeidsinnsats som nok hadde fått dagens yngre kolleger til å steile, «de nærmeste til å ta seg av oppgaven er fengselslegene, og selv om de er sterkt opptatt med administrativt og praktisk arbeide, så må de ta fritiden, eventuelt natten til hjelp for å yte sitt bidrag til den nødvendige belysning av det aktuelle spørsmål».

Årsmøtet rettet en resolusjon til Justisdepartementet, og 19.11.1945 ble en komité oppnevnt med Langfeldt som formann. Komiteens øvrige medlemmer var Trygve Bråtøy, Harald Frøshaug, Harald Schjelderup og Ømulv Ødegård (4). Det var for øvrig flere leger som under krigen hadde gjort seg den oppfatning at det nazistiske parti var et søkt tilfluktssted for psykopatologiske elementer. Bauge publiserte en artikkel hvor han belyste dette, med flere eksempler (5). Langfeldt var imidlertid raskt ute med en kommentar som viser hans forskningsmessige ambisjoner: «Erfaringer av den art som dr. Bauge fremlegger har selvsagt kasuistisk interesse, men det er ikke egnet til belysning av spørsmålet om psykiatriske anomalier har vært hyppigere blant NS-medlemmer enn f.eks. blant tidligere medlemmer i Høyre eller Venstre-partiet» (4).

Hyppighet av psykiske lidelser blant nazister

Blant komitémedlemmene ble det Ødegård, med sitt internasjonale renommé som epidemiolog, som tok seg av spørsmålet om hyppigheten av psykiske lidelser blant nazister. Metodisk var det for ham enkelt både teoretisk og praktisk ved at han kombinerte informasjonen fra ca. 25 000 navn i psykoseregistret i perioden 1926–40 med medlemsregisteret for NS som inneholdt 60 000 navn. Ved denne kryssjekking fant han i alt 219 NS-medlemmer som tidligere hadde vært innlagt for psykoser (6). Han kunne da beregne hyppigheten av psykoser blant NS-medlemmer. Etter å ha standardisert materialet for alder, kunne han presentere den relative hyppighet (tab 1).

Resultatene viser en generell overhyppighet av tidligere innlagte psykoser på 33 % blant NS-medlemmer. Som det fremgår, var forskjellen størst blant dem med diagnosen psykoser med konstitusjonell psykopati, hvor han ytterligere opplyser at det blant disse var et stort innslag av paranoide. Ødegård antyder som en forklaring at det dreier seg om «those who have the experience of being persecuted, and are looking towards the «new order» for protection and revenge». Ødegård sier klart at hans arbeid er preliminært, men noen videreføring har ikke latt seg oppspore. Ødegård gjør selv oppmerksom på at materialet bare sier noe om psykoser, og intet om neuroser og personlighetsavvik. Man må ellers si at studien ikke besvarer spørsmålet om psykopatologi var hyppigere

Tabell 1 Hyppighet av pasienter førstegangsinlagt for psykoser blant befolkningen i Norge og blant medlemmer av NS. Relativ hyppighet basert på aldersstandardiserte rater

	Befolkningen i Norge	Medlemmer av NS
Schizofreni	100	108
Manisk-depressiv psykose	100	128
Psykoser med konstitusjonell psykopati	100	258
Senile og arteriosklerotiske psykoser	100	129
Psykoser med mental tilbakestående	100	87
Epileptiske psykoser	100	154
Alkoholiske psykoser	100	151
Paralysis generalis	100	156
Andre	100	103
Alle diagnoser	100	133

Tabell 2 Hyppighet av psykiske avvik blant menn med illojal atferd sammenliknet med kontrollmaterialet i alderen 15–69 år

	NS-medlemskap og kollaboratører N = 111 (%)	Kontrollmaterialet av befolkningen N = 339 (%)
Psykoser	0,9	3,8
Neuroser	5,4	5,0
Psykopater	22,5	6,3
Oligofrene	12,6	4,4
Alle psykiske avvik	36,0	17,4

blant NS-medlemmer enn blant medlemmer i andre partier, idet disse ikke er undersøkt. Det er videre klart at selve metoden med en kryssjekking av psykoseregistret med medlemskap i et politisk parti ikke hadde holdt mål etter dagens standarder når det gjelder personvern og krav til informert samtykke.

Hyppigheten av psykiske lidelser blant nazister ble også berørt av Bremer i en sosialpsykiatrisk undersøkelse av befolkningen i en kommune i Finnmark hvor han var distriktslege i perioden januar 1939 til august 1945. Bremer gjorde en psykiatrisk undersøkelse av hele befolkningen basert på sine legeopplysninger og sitt totale kjennskap til distriktet fra han kom dit og frem til 31.3.1944. Han kunne da beskrive de ulike psykiatriske tilstander fordelt på alder, kjønn og en rekke sosiale variabler. Siden dette foregikk under krigen, tok han også med befolkningens forhold til NS – en informasjon det ikke synes å ha vært vanskelig å få rede på – idet han skriver: «During the occupation I was kept fully informed with regard to the membership of the Quisling party, partly through the transparency of existing conditions, and partly because the dismissed rural major made the most of an opportunity to take possession of the party's records, and I went through these with him. Amongst them was a list of members, besides this I obtained, after the war, a statement with regard to members from the police authorities» (7).

Med denne metode fant han 49 menn og 18 kvinner i en befolkning på 325. Han tar videre for seg menn i alderen 15–69 år, i alt 44, som var NS-medlemmer. I tillegg registrerer han 57 menn i samme aldersgruppe som var kollaboratører, dvs. positive og samarbeidsvillige overfor nazistene. Disse to grupper av NS-medlemmer og kollaboratører, til sammen 119, sammenlikner han så med de øvrige menn i samme aldersgruppe med hensyn til forekomst av psykiske lidelser. Hans resultater er gjengitt i tabell 2.

Tabell 2 viser en betydelig overhyppighet av det Bremer kaller «psychic exceptions» blant nazister (vesentlig omfattende kategoriene psykopater og oligofrene. Resultatene støtter antakelsen at NS tiltrakk seg en del mennesker med personlighetsmessige problemer og avvik. Men heller ikke dette materialet sier noe om liknende forhold i andre partier eller i ideologiske bevegelse. Innsamlingen av informasjon om nazimedlemmene kunne heller ikke seg gjennomføre med våre dagers krav til personvern og informert samtykke.

Psykiske symptomer og problemer hos spesielle grupper

Langfeldt hadde i sitt program nevnt noen undergrupper han spesielt mente burde undersøkes – frontkjempere, angivere og tyskertøser. Det var neppe tilfeldig, idet disse grupper ble spesielt hatet og foraktet under

krigen, fordi folk flest oppfattet deres handlinger som forræderi av særlig provoserende art. Da krigen var over og ettertanken meldte seg, var tiden inne til også å lete etter psykologiske forklaringer på hvorfor noen hadde havnet i slike roller.

Frontkjempere

Frontkjempere var en samlebetegnelse på de unge nordmenn som i flere faser av okkupasjonen lot seg verve til tysk krigstjeneste, særlig på Østfronten. De ble hatet for dette åpenlyse forræderi – i noen grad fikk de kanskje en viss respekt fordi de viste personlig mot, og tok konsekvensen av sitt syn. De fikk til dels lange fengselsstraffer etter krigen. Frøshaug, som var fengselslege på Ilebu, foretok en sosialpsykiatrisk undersøkelse av 348 frontkjempere (8). Han hadde personlige intervjuer og systematiserte data fra mange sosiale og familiære variabler. Han fant generelt en god fysisk og psykisk helse blant de undersøkte. Han angir at 27 (7,9%) viste tegn til nervøs lidelse under fengselsoppholdet. Ellers blir gruppen beskrevet som noe over middels begavet, og med bedre utdanning enn gjennomsnittet av norsk ungdom på den tiden. Over 40% av de intervjuede hadde foreldre eller søsken som var nazimedlemmer, og når det gjaldt motivasjon for å bli frontkjempere angir han disse som vist i tabell 3.

Resultatene tyder på at de frontkjempere Frøshaug undersøkte, hadde mindre psykiske lidelser enn den vanlige befolkning, og at de intellektuelt og utdanningsmessig var godt utrustet. Det var neppe individuell psykopatologi, men snarere familiær påvirkning og sosialpsykologiske mekanismer som fikk dem til å bli frontkjempere. En svakhet ved undersøkelsen er at man ikke vet noe om hvor representativt hans utvalg var i forhold til det totale antall på ca. 8 000 frontkjempere. Undersøkelsen tillater derfor ikke generelle slutninger om gruppen som helhet.

Angivere

Angiveri var en fryktet og foraktet måte å gå fiendens ærend på. Det er derfor forståelig at også denne kategori stod på Langfeldts program. Den eneste empiriske undersøkelse som har kunnet oppspores, er Bassøes undersøkelse av 50 kvinnelige landssvikere som etter krigen satt i Bredtvedt kvinnefengsel (9). De var fordelt på 25 i en angivergruppe, og 25 i en propagandagrupper, men utvalgsriteriene er det ikke redegjort for, slik at man ikke vet noe om representativiteten.

Materialet er undersøkt på intelligensnivå, slektsbelastning, barndom, arbeidsliv, personlighet, seksualitet, tidligere sykdom og psykisk status ved undersøkelsestidspunktet. Når de to grupper sammenliknes, er angivergruppen den dårligste i den forstand at de har lavere intelligenskvotient, gjen-

Tabell 3 Personlige motiver for å bli frontkjempere

	Totalt (%)	
Uavhengig av politisk syn	86	(26,0)
Politisk overbevisning	24	(7,2)
Frykt for kommunistene	59	(17,8)
Entusiasme for Finland	51	(15,3)
Pliktfølelse, rede til å gjøre et offer	85	(25,6)
Offer for propaganda	27	(8,1)

nomsnittlig 77 i angivergruppen mot 95 i propagandagruppen. Angivergruppen hadde videre vanskelig barndom, med dårlig økonomi, brutal oppdragelse og brutte hjem. Tre av 25 i angivergruppen var barnehjemsbarn. 11 av de 25 angivere hadde hatt forhold til tyske soldater, mot fire i propagandagruppen. Ved undersøkelsestidspunktet var det flest symptomer i propagandagruppen, seks var suicidale og én hadde gjort suicidalforsøk etter at de ble fengslet. Selv om materialet ikke tillater reelle slutninger, viser personene i dette materialet en gruppe kvinner med betydelige sosiale og psykologiske problemer tidligere i sitt liv.

Tyskertøser

Få grupper ble mer stigmatisert og mobbet enn de såkalte tyskertøser. De hadde sjelden gjort noe juridisk straffbart, men de hadde forbrutt seg mot intimsfærens uskrevne lover ved å innlate seg i forhold til soldater fra en okkupasjonsmakt. Langfeldt var blitt konfrontert med denne problematikken allerede under krigen blant pasienter i Psykiatrisk klinikk. Han skriver bl.a.: «Et trist innslag var de unge piker, gjerne kalt «tyskertøser», som foreldre ønsket innlagt til observasjon. Det er jo ikke mange av disse individer som er blitt gjenstand for mentalundersøkelse. Som regel dreier det seg om mindreverdige individer, debile og imbesile jenter fra dårlige hjem, som nyttet anledningen til adspredelse og å tjene penger. Ofte var det jenter som pga. dårlig utseende ikke hadde noen sjanse på markedet før – nå var sjansen der – den tyske soldat var ikke kresen.» Langfeldts bilde er imidlertid ikke helt entydig: «Men det var også endel pene unge piker, 16–17 år, ofte fra bra hjem, som av foreldrene ble begjært innlagt til observasjon. Intelligensen var i denne gruppe normal, i et par tilfeller endog over gjennomsnittet. Men som regel var det litt forslagne og «frekke» piker som ikke ville la seg utlevere under den psykiatriske undersøkelse» (2). Den eneste empiri om denne gruppe som synes å foreligge som en del av Langfeldts program etter krigen, er Rasmussens undersøkelse av intelligensnivået (10). Den omfattet 310 personer, som i henhold til «provisorisk anordning av 12.06 om åtgjerder mot kjønnspsyk-

dommer» var internert i en egen leir utenfor Oslo. 260 ble undersøkt individuelt med de såkalte Oslo-prøvene, og 43 ble undersøkt med gruppetest. Sju lot seg ikke undersøke. Resultatene viste at ni hadde intelligenskvotient 90–100, 112 hadde intelligenskvotient 77–90 (sinker), og 182 hadde intelligenskvotient under 75 (svakt begavede). Rasmussens artikkel gjengir bare resultatene. Undersøkelsens kontekst og informantenes motivasjon og samarbeidsvilje er ikke kommentert. Det er derfor vanskelig å vurdere om resultatene avspeiler deres kognitive potensiale.

Internerings av tyskertøser, med hjemmel i den provisoriske anordning mot kjønnspsykdommer, var søkt, og ble av mange sterkt kritisert og sett på som en del av de mange overgrep som ble gjort mot denne gruppe. Sterkest kritikk kom fra overlege Scharffenberg, bl.a. på et møte i Studentersamfunnet. Den gamle moralisten, som hele sitt liv hadde vært ugift, kom bl.a. med følgende belæring om forholdet mellom driften. «Han spurte med hvilken lovhjælp de såkalte tyskertøser var blitt internert, og karakteriserte det som et forferdelig psykologisk feilgrep å internere i mange tilfelle bra piker bare på grunnlag av at de hadde vært forlovet med en tysker. Det er jo her tale om animalske drifter som er noe av det dypeste i dyre- og menneskelivet, mens nasjonalfølelsen er en nyere følelse uten rot i de medfødte drifter» (11). Det er kjent at Scharffenberg som før og under krigen var en av nazismens argeste motstandere, etter krigen viet oppmerksomheten mest mot at rettsoppgjøret skulle foregå i verdige former. Han hjalp også flere såkalte tyskertøser med råd og veiledning. Én av dem skrev til ham etterpå: «Da jeg i fjor fikk snakke med Dem hr. overlege, følte jeg himmelen høyere over meg da jeg gikk. Dengang syntes jeg vi sto til knes i smuts. Nå er det som vi har hodet over, og bærer det klart» (12).

Bremer har i sin undersøkelse fra Nord-Norge sett spesielt på gruppen av unge kvinner mellom 16 og 24 år – 103 – som ble delt i to grupper. Det var 48 såkalte pro-Germans som ble sammenliknet med de øvrige 55. Blant de 48 pro-Germans ble 18 gravide, og ni pådrog seg venerisk sykdom. Da han sammenliknet de to gruppene, var det ikke individuell psykopatologi, men dårlige hjemmeforhold som var den mest markerte forskjellen. De manglet klart støtte og omsorg. «These homes have lacked the necessary cultural mentality, an effective foundation of ideas which could have acted as a guide to these girls – as a necessary provision and condition enabling them to come through without harm to their body and soul» (7).

Paranoide psykoser hos tidligere nazister

I en etterundersøkelse i 1963–64 av 136 førstegangsinnlagte paranoide psykoser ved Psykiatrisk klinikk i tiden 1946–48 fant Ret-

terstøl ni kvinner og én mann hvor tilstanden hadde sammenheng med deres bakgrunn under krigen (13). Rettsoppgjøret med arrestasjon av dem selv eller de nærmeste pårørende førte til isolasjon og utfrysing fra omgivelsene. Ved kasuistiske eksempler belyses hvordan denne psykososiale dynamikk førte til utbrudd av psykosen. Hos noen var intimt samvær med tyske soldater en medvirkende årsak. I en senere etterundersøkelse av Opgjordsmoen etter 31 års observasjon hadde de fortsatt en tendens til sosial isolasjon. Ingen av pasientene angret eller beklaget sin atferd under krigen (14).

Historisk vurdering i ettertid

Når man i ettertid gjennomgår de arbeider som fulgte av Langfeldts ambisiøse program, synes resultatet i første omgang noe magert. Det var litt flere psykoser og sannsynlig noen flere med personlighetsmessige avvik blant nazister enn gjennomsnittet av befolkningen, men man vet ikke om det var mer enn i andre partier og bevegelser som var i minoritet, og som representerte opposisjon til det etablerte. Når det gjelder de spesielle undergrupper, vet man for lite om representativiteten blant dem som ble undersøkt, til at man kan trekke sikre konklusjoner.

Samtidig kan man kanskje si at programets vilje til empiri og kritisk nøkternhet var fortjenstfullt, idet det i hvert fall ikke genererte flere spekulative hypoteser om nazismens oppkomst enn de som allerede finnes. I ettertid har det internasjonalt vrimlet av psykologisk-psykiatriske analyser av Hitler og nazismen – ofte fascinerende, men ikke alltid med like god dekning i virkeligheten (15, 16). Noe forenklet kan man si at de psykologiske studier i kjølvannet av nazismen falt i én av to leirer. På den ene siden globale, dristige med spekulative hypoteser, eller på den annen side empiriske arbeider som gav «rette svar», ofte på mindre interessante spørsmål. Reichs, Fromms og Eriksons studier av fascismen og Hitler (17–19) tilhører helst den første kategori, mens de norske studier tilhører den annen. Adorno og medarbeideres prosjekt om Den autoritære personlighet faller kanskje midt i mellom (20). Når det gjelder de psykologiske og psykiatriske aspekter ved et så sammensatt fenomen som nazismen, har det ikke vært lett å forene pålitelige metoder med gode teorier. Etter min oppfatning er fortsatt Scharffen-

bergs lange artikkelserie i Arbeiderbladet, Hitler – frelser eller narr, det beste som fra norsk side er skrevet om nazismens psykologi og psykopatologi (21). Den forener den grundige kasuistikk med kunnskapsmettet refleksjon. Tidspunktet for analysen – 1933 – var dessuten enestående også i internasjonal sammenheng.

Fornyet aktualitet

Intensjonen om at psykiatri og psykologi bør yte et bidrag til bedre forståelse av hvorfor autoritære og menneskerettighetskrenkende bevegelser og regimer oppstår og får tilslutning, er igjen relevant. De senere år har man i flere land sett ideologiske ledere med «profetiske» tendenser, som kombinerer sterk selvovertvurdering med stereotype fiendebilder av andre. Noen har karisma, og får betydelig tilslutning. Det oppstår igjen ny-nazistiske grupper, som utfører irrasjonelle og destruktive handlinger. Psykiatri og psykologi bidrar allerede i undersøkelse og behandling av ofrene for dette vanvidd. Det finnes også en økende litteratur om de voldsutøvende regimers politiske psykologi basert på de senere tiårs diktaturer i kommunistregimer og militærdiktaturer fra den tredje verden (22–24). Psykiatriens og psykologiens bidrag på dette området bør neppe være å lete etter psykopatologiske trekk hos enkeltpersoner som slutter seg til slike bevegelser. Derimot kan nok personligheten til lederfigurer, slik denne fremtrer i samspill med tilhengere, være av mer interesse. Mekanismene i den gruppedynamikk som da ofte oppstår, som f.eks. splitting, projeksjon og oppgivelse av egen identitet til fordel for en leder, fortjener større oppmerksomhet. Samtidig som det er grunn til en viss nøkternhet når det gjelder de praktiske konsekvenser av psykologisk-psykiatrisk innsikt i ekstrem politisk atferd, bør heller ikke psykologer og psykiatere være mer beskjedne enn andre profesjoner. Ekspertise i etikk, rettsvitenskap, teologi, historie, samfunnsvitenskap og filosofi har lenge ment atskillig både om nazismen og andre politiske bevegelser. Når slike bevegelser igjen oppstår og blir preget av realitetsbristende tanker, ustyrlige følelser og destruktiv, irrasjonell atferd, bør det også være plass til bidrag fra psykologi, medisiner og psykiatri. Det er ikke «å psykiatisere» politikk og ideologi, men å la fenomenet som er en del av selve saken, få den plass de fortjener.

Litteratur

- Langfeldt G. The mental state of the Norwegian traitor Vidkun Quisling. *Psychiatry Digest* 1970; 31: 11–6.
- Langfeldt G. Psykiatriske iakttagelser og erfaringer fra okkupasjonstidens Norge. *Tidsskr Nor Lægeforen* 1946; 66: 514–7.
- Langfeldt G. Psykiatriske arbeidsoppgaver i etterkrigstiden. *Tidsskr Nor Lægeforen* 1945; 65: 307–9.
- Langfeldt G. Psykiatrisk undersøkelse av landssvikere. *Tidsskr Nor Lægeforen* 1946; 66: 217.
- Bauge T. Nazisme og nazister fra psykiatrisk synspunkt. *Tidsskr Nor Lægeforen* 1946; 66: 158–60.
- Ødegård Ø. The incidence of mental disorder among the Norwegian Quislings. *Acta Psychiatr Nevrol* 1947; (suppl 47): 568–73.
- Bremer J. A social psychiatric investigation of a small community in Northern Norway. *Acta Psychiatr Nevrol* 1951; (suppl 62): 144–55.
- Frøshaug H. A social-psychiatric examination of young front-combatants. *Acta Psychiatr Nevrol* 1955; 30: 443–65.
- Bassø O. Psykiatrisk undersøkelse av 50 kvinnelige landssvikere. *Nord Psykiatr Medlemsblad* 1948; 2: 74–85.
- Rasmussen A. Det intellektuelle nivå hos 310 tyskertøser. *Nord Psykiatr Medlemsblad* 1947; 1: 166–9.
- Det Norske Studentersamfund gjennom 150 år. 1913–1963. Oslo: Aschehoug, 1963.
- Diverse brev til Scharffenberg. Universitetsbibliotekets håndskriftsamling. Nr. 383. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Retterstøl N. Paranoid psychoses associated with unpatriotic conduct during World War II. *Acta Psychiatr Scand* 1968; 44: 261–79.
- Retterstøl N, Opgjordsmoen S. Delusional psychoses associated with unpatriotic conduct during World War II. A long-term follow-up study. *Psychopathology* 1991; 24: 209–18.
- Binion R. Hitler's concept of Lebensraum: the psychological basis. *History of Childhood Quarterly* 1973; 3: 187–258.
- Miller A. I begynnelsen var oppdragelsen. Oslo: Gyldendal, 1986.
- Reich W. The mass psychology of fascism. New York: Penguin Books, 1978.
- Fromm E. The anatomy of human destructiveness. New York: Holt Rinehardt & Winston, 1973.
- Erikson EH. The legend of Hitler's childhood. New York: Childhood and Society, 1950.
- Adorno TW, Frenkel-Brunswick E, Levinson DJ, Sandford RN. New York: The Authoritarian Personality Harpers, 1950.
- Lavik NJ. Makt og galskap. Oslo: Pax forlag, 1990.
- Lifton RJ. Thought reform and the psychology of totalitarianism: a study of «brainwashing» in China. London: Victor Gollancz, 1961.
- Kordon DR, Edelmann LI, Lagos D, Nicoletti E, Bozzolo RC. Psychological effects of political repression. Buenos Aires: Sudamerica/Planeta, 1988.
- Lira E, Catillo MI. Psicología de la amenaza y el miedo. Santiago en Chile: Instituto Latinoamericana de Salud mental y Los Derechos Humanos, 1991. ○

Norsk psykiatri og nazismen

I dette nummer av Tidsskriftet gir Lavik (1) en interessant redegjørelse om norsk psykiatri og nazismen. De autoritære regimers tid er ikke forbi. Daglig konfronteres vi i våre medier med uutholdelige overgrep på mennesker som forholder seg opposisjonelt til slike regimer, med forfølgelse, trakassering, tortur eller død til følge. Slike regimer finnes det mange av i den såkalte tredje verden. Men også i vår del av verden er autoritære diktaturregimer ikke ukjent i vår tid. Ekstreme politiske retninger dukker opp, ofte ledet av enkeltpersoner, som kan gi grunnlag for frykt og usikkerhet for fremtiden. Derfor er det nyttig å repetere de erfaringer som ble høstet i vårt eget land i en tid som vi nå vil gjenoppleve.

Langfeldt (2) la opp til en omfattende kartlegging av dem som i forbindelse med 2. verdenskrig kom i kategorien landssvikere, spesielt dem som var blitt angivere, frontkjempere, hirdmedlemmer, torturister og «tyskertøser». Som Lavik redegjør for, ble forskningsresultatene heller magre.

Ødegårds (3) kartlegging ved samkjøring av medlemsregisteret i NS og psykoseregisteret kunne ikke besvare spørsmålet om psykopatologi var mer utbredt blant NS-medlemmer enn blant medlemmer av andre partier.

Bremers (4) kartlegging av befolkningen i Berlevåg kunne tyde på at NS, i hvert fall i det området, tiltrakk seg en del mennesker med personlighetsavvik. På den annen side kunne Frøshaugs (5) undersøkelse over frontkjempere tyde på at disse neppe fremviste noen særlig psykopatologi, men spørsmålet er hvor representativt hans materiale var.

Bassøes (6) undersøkelse av kvinnelige landssvikere på Bredtvedt kvinnefengsel etter krigen kunne tyde på at «angivergruppen» kom fra vanskeligere forhold og var dårligere intellektuelt ut-

rustet enn «propagandagruppen». Men også her kan spørsmål stilles om representativiteten.

Gruppen «tyskertøser» var en særlig foraktet gruppe, som Rasmussens (7) undersøkelser kunne tyde på hadde en relativt lav intelligenskvotient. Men det vitenskapelige grunnlag for konklusjon er likevel magert. Bremers (4) undersøkelser antyder heller at det i denne gruppen var overvekt av jenter som manglet støtte og omsorg i sitt hjemmemiljø.

Litteraturen er sparsom om den spesielle psykologiske situasjon mange medlemmer av disse grupper var stilt overfor etter krigen. Under krigen var de medlemmer av en bestemt minoritetsgruppe, og hadde gruppefelleskap der. Men tallrike vennskap ble rykket opp, og mange familieforhold brast. Etter krigen hadde de ingen okkupasjonsmakt til å beskytte seg. Og mange fant heller liten beskyttelse i egen gruppe, som ble splittet, dels ved fengsling og straffeforfølgelse.

I et materiale av vel 200 pasienter med førstegangsinnleggelse for paranoide psykoser de første 2½ år etter at freden kom, ble det funnet ti tilfeller (ca. 8%) der psykosen syntes utløst i forbindelse med NS-medlemskap eller unasjonalt holdning under krigen (8). Hos tre ble psykosen utløst ved egen fengsling, hos to ved nære pårørendes fengsling, hos to ved at deres NS-medlemskap var blitt kjent, og hos tre ved den behandling de ble til del som «tyskertøser». Etter en observasjonstid på gjennomsnittlig 31 år (9) viste det seg at tre hadde en kronisk psykose (schizofreni), men at seks fungerer rimelig godt, med en GAS-skåre på over 60, og ikke var psykotiske.

De fleste følte bitterhet over den måten de var behandlet på etter krigen, og ingen mente de hadde gjort noe som skulle gi foranledning til den reaksjon samfunnet hadde gitt dem.

Det vil – i kjølvannet av autoritære regimer – være store grupper som er utsatt for lidelser. Det gjelder først og fremst dem brutaliteten går utover. Men også mindre grupper, som har arbeidet med regimene, og som rammes når disse går i oppløsning, møter store påkjenninger.

Vi må regne med at nye autoritære regimer og diktaturer vil oppstå – ikke minst i kjølvannet av ledere med personlighetspatologi.

Men vi må også håpe på at en del diktaturregimer over tid kan utvikle seg i demokratisk retning, slik vi også har mange eksempler på i vår tid.

Laviks artikkel gir utgangspunkt for interessante refleksjoner, også med henblikk på fremtidige forskningsoppgaver.

Nils Retterstøl
Gaugstad sykehus
0320 Oslo

Litteratur

1. Lavik NJ. Norsk psykiatri og nazismen. Tidsskr Nor Lægeforen 1994; 114: 1687–90.
2. Langfeldt G. Psykiatriske arbeidsoppgaver i etterkrigstiden. Tidsskr Nor Lægeforen 1945; 65: 307–9.
3. Ødegård Ø. The incidence of mental disorders among Norwegian Quislings. Acta Psychiatr Nevrol 1947 (suppl 47): 568–73.
4. Bremer J. A social psychiatric investigation of a small community in Northern Norway. Acta Psychiatr Nevrol 1951 (suppl 62).
5. Frøshaug H. A social-psychiatric examination of young front-combatants. Acta Psychiatr Nevrol 1955; 30: 443–65.
6. Bassøe O. Psykiatrisk undersøkelse av 50 kvinnelige landssvikere. Nord Psykiatr Medlemsblad 1948; 2: 74–85.
7. Rasmussen A. Det intellektuelle nivå hos 310 tyskertøser. Nord Psykiatr Medlemsblad 1947; 1: 166–9.
8. Retterstøl N. Paranoid psychoses associated with unpatriotic conduct during World War II. Acta Psychiatr Scand 1968; 44: 261–79.
9. Retterstøl N, Opjordsmoen S. Delusional psychoses associated with unpatriotic conduct during World War II: a long-term follow-up study. Psychopathology 1991; 24: 209–18.

○